Recenzja

Marcelina Solińska

Antropologia turystyki – praca zbiorowa pod redakcją naukową Sabiny Owsianowskiej i Ryszarda Winiarskiego

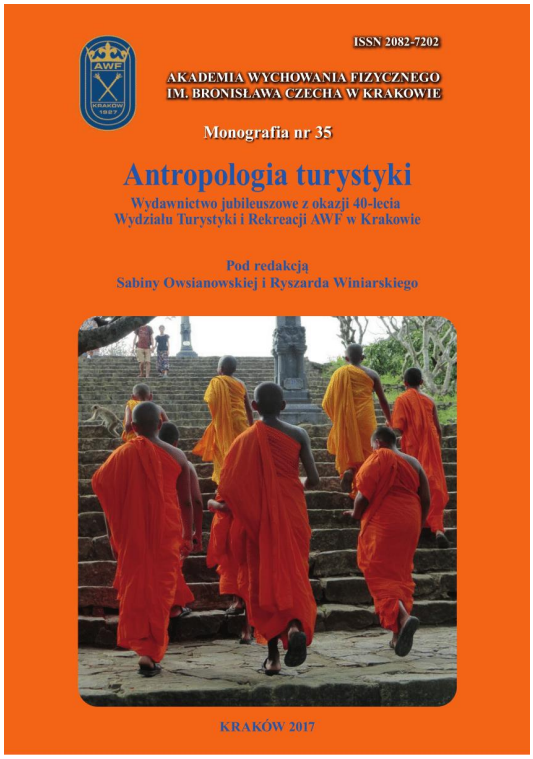

Autor: red. nauk. Sabina Owsianowska i Ryszard Winiarski
Wydawnictwo: Wydawnictwo jubileuszowe z okazji 40-lecia Wydziału Turystyki i Rekreacji **AWF w Krakowie**
ISBN 978-83-62891-52-8
Liczba stron: 202
Oprawa miękka
Wydanie: 2017
Język: polski

Recenzowana monografia jest pokłosiem Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Antropologia turystyki – dziedzictwo i perspektywy" (1-2 czerwca 2015, Kraków) organizowanej przez Katedrę Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie, Instytut Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz Towarzystwo Doktorantów i Radę Kół Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Inspiracją do organizacji konferencji była 40. rocznica utworzenia Wydziału Turystyki i Rekreacji w krakowskiej Akademii Wychowania Fizycznego oraz upamiętnienie jubileuszu 40-lecia historycznego spotkania antropologów zrzeszonych w *The American Anthropological Association* w Mexico City, podczas którego po raz pierwszy pojawił się postulat stworzenia nowej subdyscypliny naukowej: antropologii turystyki.

Monografia została podzielona na dwie części. Część I „40 lat Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie" poświęcona została działalności naukowej, dydaktycznej i wydawniczej tegoż wydziału oraz jego priorytetom w dalszym rozwoju. Część II „Antropologiczne inspiracje w badaniach nad turystyką" zawiera siedem rozdziałów rozpatrujących wybrane zjawiska w turystyce na łonie nauk społecznych i humanistycznych oraz przegląd ofert kształcenia w obszarze antropologii turystyki.

Rozdział otwierający monografię przedstawia proces krystalizowania się odrębnego Wydziału Turystyki i Rekreacji na Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. Teofila Jarowiecka dzieli się własnym doświadczeniem osoby silnie zaangażowanej w ten proces. Autorka bowiem od roku 1968 sprawowała funkcję kierownika Katedry Turystyki a następnie w latach 1984-1990 dziekana Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie. Analizuje poszczególne lata działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej w zakresie turystyki i rekreacji oraz przemiany administracyjne na macierzystej uczelni. Analiza uwidacznia z jednej strony uzależnienie władz AWF w Krakowie od postanowień scentralizowanej władzy, z drugiej zaś ogromną determinację do wyodrębnienia turystyki jako równoległego i równoważnego do rekreacji obszaru działalności naukowej. Poszczególne działania,

jak między innymi organizacja *Ogólnopolskiego Sympozjum Turystycznego w Zakopanem 19-21 października w 1973 roku* oraz badania na temat funkcji turystycznych powiatów górskich: limanowskiego, myślenickiego i suskiego w kontekście możliwości aktywizacji gospodarczej poprzez turystykę, obrazują interdyscyplinarne i zintegrowane z zapotrzebowaniem środowiska zewnętrznego podejście do kreowania badań i programów nauczania z zakresu turystyki.

Kolejne 40 lat rozwoju strukturalnego i naukowego Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie zostało opisane w drugim rozdziale recenzowanej monografii przez Jerzego Raciborskiego i Ryszarda Winiarskiego. Autorzy wymieniają w nim jednostki działające w ramach tegoż wydziału i stan kadry w latach 1976-1991. Analizują sposób współpracy różnych katedr w celu prowadzenia kierunku turystyki i rekreacji w latach 1991-2009, gdy WTiR nie istniał[1]. Przedstawiają strukturę Wydziału po jego reaktywacji w 2009 roku, proces dostosowywania modeli kształcenia do *Prawa o szkolnictwie wyższym z 2005 r.* oraz jej nowelizacji z 2010 roku. Opisują ofertę dydaktyczną wydziału, różnorodne specjalizacje na studiach dziennych i zaocznych. Wyszczególniają również priorytety dalszej działalności Wydziału zawarte w *Strategii Rozwoju Wydziału Turystyki i Rekreacji na lata 2015 – 2020*, która jest uzupełnieniem *Strategii Rozwoju Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie na lata 2013–2020* przyjętej przez Senat w 2013 roku. Zdaniem J. Raciborski i R.Winiarskiego przez 40 minionych lat wydział zdołał stworzyć unikatowy program studiów bazujący na multidyscyplinarnej wiedzy teoretycznej i praktycznej, który umożliwia absolwentom zatrudnienie w zawodzie. Podkreślają jednak fakt, że dalszy rozwój jednostki nie będzie możliwy bez otwarcia na współpracę interdyscyplinarną i międzynarodową.

Uzupełnieniem pełnego obrazu działalność AWF w Krakowie w dziedzinie turystyki jest rozdział Bartosza Szczechowicza z Wydziału Turystyki i Rekreacji poświęcony czasopismu naukowemu „Folia Turistica" wydawanemu przez Uczelnię. Autor stwierdza, że „Folia..." jest jednym z pierwszych w Polsce naukowych czasopism obejmujących zagadnienia związane z turystyką. Zwraca uwagę na otwarty i dynamiczny charakter periodyku, którego redaktorzy zawsze starali się odpowiadać na aktualne pytania oraz zapotrzebowania naukowe i społeczne. Dzieli czas działalności „Folii..." na cztery etapy. Okres początkowy od 1990 do 1994 pod redakcją docenta a później prof. dr hab. Antoniego Jarosza. Czas rozwoju i stabilizacji (1995-2004) gdy Przewodniczącym Kolegium Redakcyjnego była prof. nadzw. dr hab. Anna Nowakowska. Umacnianie pozycji na rynku krajowym od 2005 do 2013 pod parasolem redakcyjnym prof. nadzw. dr hab. Andrzeja Matuszka, a także umiędzynarodowienie po roku 2014, gdy pieczę nad redakcją sprawował prof. nadzw. dr hab. Wiesław Alejziak. Autor opisuje częstotliwość wydawania czasopisma, jego nakład, organizację treści, szatę graficzną, charakter nadsyłanych artykułów, ich poziom merytoryczny i językowy, sposób punktowania, tematykę poszczególnych numerów, sposób recenzowania, partycypację autorów zagranicznych i zasięg. W uwagach końcowych zamieszcza stwierdzenie, że „Folia..." pełniła ważną rolę w procesie formułowania się nauk o turystyce w Polsce, konstruowania problemów i teorii. Wyraża także nadzieję, że sekcja „Polemika i dyskusja" w przyszłości stanie się polem konstruktywnej krytyki teorii i ich obrony, gdyż dotychczas nie charakteryzowała się zbytnią dynamiką dyskusji.

Drugą część monografii otwiera rozdział uznanego w międzynarodowym środowisku naukowym badacza turystyki Toma Selwyna z School of Oriental and African Studies z Uniwersytetu w Londynie. T. Selwyn stawia tezę, że antropologia podróży, turystyki i pielgrzymowania, w skrócie APTP od zawsze wzajemnie się przenikały. Pomimo, że historia APTP jako subdyscypliny antropologii liczy około 40 lat, to jej podstawy

[1] W 1991 roku Senat AWF na wniosek ówczesnego Rektora prof. dr hab. Jana Szopy podjął uchwałę o Likwidacji Wydziału Turystyki i Rekreacji. Decyzja była motywowana niewystarczającym przygotowaniem kadr.

sięgają już starożytności. Punktem wyjścia rozważań Selwyna jest książka *Podróże z Herodotem* Ryszarda Kapuścińskiego. Odnajduje w niej pięć wspólnych paradygmatów dla historycznej myśli społecznej inspirowanej podróżą oraz współczesnej APTP. Są to po pierwsze analiza świata materialnego, zainteresowanie organizacją społeczną, odczytywanie rzeczywistości przez pryzmat symboli, spotkanie z Innym oraz sposób gromadzenia i przyswajania wiedzy. Autor odczytuje te pięć poziomów analizowania rzeczywistości u rozmaitych myślicieli poczynając od Herodota, poprzez Marco Polo a kończąc na ojcu antropologii terenowej Bronisławie Malinowskim. Następnie odwołuje się do współczesnych badań w zakresie APTP opisujących pięć obszarów: La Réunion, Turcję, Słowenię/region północnego Adriatyku, Majorkę oraz Palestynę/Izrael. Również w tych pracach, wśród których można wymienić np. *Tourism, Magic and Modernity: Cultivating the Human Garden* Davida Picarda albo *Turystę* MacCannella odnajduje te pięć paradygmatów, co szczegółowo omawia. W podsumowaniu autor sugeruje, że APTP może być dobrą odpowiedzią na wyzwanie współczesnej antropologii, jakim jest badanie społeczeństw będących nieustannie w ruchu, w procesie kształtowania tożsamości, uwikłanych zarówno w lokalne jak i globalne uwarunkowania.

W następnym rozdziale Magdalena Banaszkiewicz z Instytutu Studiów Międzykulturowych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz Sabina Owsianowska z Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie przedstawiają rozwój subdyscypliny, jaką jest antropologia turystyki w Europie Środkowo-Wschodniej. Poświęcają uwagę czynnikom historycznym i społeczno-politycznym, które doprowadziły do obecnej marginalizacji głosu badaczy z krajów postkomunistycznych w międzynarodowym dyskursie antropologicznym. Charakteryzują poszczególne trendy w podejściu do badań turystyki w Polsce od lat 60. XX wieku do dzisiaj. Dokonują także przeglądu kierunków studiów i przedmiotów na polskich uczelniach, które oferują edukację z zakresu antropologii turystyki. Dochodzą do wniosku, że subdyscyplina nie posiada jeszcze jednorodnego programu kształcenia. Kolejna część rozdziału poświęcona jest najważniejszym publikacjom oraz działaniom w obszarze antropologii turystyki. Podkreślają znaczenie zorganizowanej w 2015 roku przez Instytut Studiów Międzykulturowych UJ i Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Antropologia turystyki – dziedzictwo i perspektywy", dzięki której powstała recenzowana monografia reprezentująca najświeższe badania nad turystyką z perspektywy antropologicznej w Polsce.

Kolejny rozdział monografii przenosi czytelników w świat filozofii i na łonie tej nauki rozpatruje zjawisko podróżowania. Józef Lipiec z Uniwersytetu Jagiellońskiego stawia z pozoru proste pytania: dlaczego i po co ludzie wędrują? Przyczyny ludzkiej wędrówki dzieli na te zewnętrzne i wewnętrzne. Pośród zewnętrznych wymienia skrajne, takie jak zmiany klimatyczne i klęski żywiołowe oraz przemoc społeczną. Siłą zewnętrzną popychającą do mobilności mogą być także bodźce psychokulturowe, czysta pokusa czy odwzorowywanie i naśladownictwo. Mają one szczególne znaczenie we współczesnej kulturze zdominowanej przez przymus konsumpcyjny, która wykształciła nawet pewne kanony zasad mobilności. Wpasowują się one w konkretne style życia. Do przyczyn wewnętrznych autor zalicza nadwyżkę mocy życia i chęć jej ekspresji, szczególną siłę ciekawości a także pewnego rodzaju poczucie braku. Trudniej mu sprecyzować cele wędrówek, gdyż mają one charakter subiektywny, zależny od indywidualnych projekcji osób wędrujących. Niełatwo również stwierdzić, czy osiągnięty cel był tym właściwym, pierwotnie motywującym podróżującego. J. Lipiec nie zapomina również o autotelicznym charakterze wędrówki, która może stanowić próbę sprawdzenia się czy wyzwolenia jednostki. W swoich rozważaniach powołuje się na konkretne wydarzenia mitologiczne, historyczne oraz współczesne zjawiska.

Płynnym nawiązaniem do autotelicznego charakteru wędrówki wydaje się kolejny tekst Moniki Banaś z Instytutu Studiów Międzykulturowych UJ, która kreśli niezwykłą postać

szwedzkiego poety, pisarza Harry'ego Martinsona. Opisuje życie Martinsona jako wieczną tułaczkę w poszukiwaniu utraconego ciepła rodzinnego, prawdy o świecie, własnego stylu literackiego. Pisarz przez siedem lat trudnił się różnymi pracami na statkach i tym samym opłynął najdalsze zakątki globu. Zebrane doświadczenia stały się magazynem impresji, z których czerpał w swojej twórczości. M. Banaś przybliża jego najważniejsze dzieła: tomik poezji *Statek widmo*, zbiór wierszy *Wędrowiec (Nomad)*, zbiór opowiadań *Podróże bez celu* oraz pokrótce późniejsze powieści, takie jak *Aniara*. Dostrzega w jego twórczości zachwyt nad światem w towarzystwie pewnej melancholii, poczuciu przemijania i ulotności. Jego styl określa jako mozaikę zdarzeń, emocji, historii, widoków i dźwięków, które choć są zapisem jednostkowych doświadczeń, odwołują się do pewnych kolektywnych prawd i wspólnotowego odczuwania rzeczywistości.

Kolejne dwa rozdziały monografii traktują o badaniach antropologicznych i rozwoju turystyki w kontekście postkolonialnym. Maria Zowisło z Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie przygląda się zmianom zachodzącym w społeczności Indian Trahumara zamieszkującym tereny kanionów północnej Sierra Madre Zachodnia. Autorka wskazuje na relację *In the Land of Cave and Cfliff Dwellers* Carla Sophusa Lumholtza (1851-1922), jako na pierwsze rzeczowe źródło wiedzy o wzorach kulturowych i stylu życia tego plemienia. Docenia przełomowe na tamte czasy podejście norweskiego etnografa, który wyłamywał się ewolucyjnemu ujęciu kultury. Zauważa, że nie był jednak wolny od postaw etnocentrycznych, co uwidacznia się chociażby w jego języku. Dalszy rozwój antropologii i turystyki w regionie miał, według autorki, dwojaki charakter: z jednej strony służył wzajemnemu poznaniu, rozwojowi infrastruktury, budowaniu tożsamości w grupie tubylczej oraz autorefleksji nad własną kulturą u obserwatorów; z drugiej zaś, doprowadził do eksploatacji Indian w przemyśle turystycznym i zaniku ich dawnego stylu życia. Skutkiem wzajemnych oddziaływań między plemieniem a ludnością napływową stała się kreolizacja, czyli przemieszanie elementów kulturowych pomiędzy dwoma grupami, a w efekcie zmiana w ich tożsamości. Autorka upatruje się w niej drogi do podjęcia dialogu. Uważa także, że antropolodzy mogą pełnić w nim istotną funkcję – tłumaczyć potrzeby Indian i projektować rozwiązania w dziedzinie turystyki, które umożliwią Trahumara ochronę kulturowego dziedzictwa, a turystom eksplorowanie inności.

Monika Kowalczyk stawia natomiast pytanie o przyszłość środowiska naturalnego Kuby w obliczu otwarcia się na świat – napływu zachodnich inwestycji i zagranicznych turystów. Autorka przedstawia poszczególne etapy rozwoju turystyki w kraju na tle przemian historycznych. Stwierdza, że po rozpadzie bloku wschodniego Kuba musiała otworzyć się na turystykę zagraniczną – był to ostatni ratunek dla jej gospodarki. Zauważa, że pierwszy etap rozwoju infrastruktury turystycznej doprowadził do powstawania turystycznych gett, na których dobra nie było stać lokalnych mieszkańców. Bezkonkurencyjne zarobki w sektorze turystyki sprowokowały do porzucania zawodów lekarzy czy prawników na rzecz pracy w usługach. Rząd z czasem zezwolił na prywatne inwestycje w usługach turystycznych, co rozbiło mur pomiędzy dwoma światami turystów i lokalsów. Lata 90. XX wieku przyniosły szereg rozwiązań prawnych i instytucjonalnych mających na celu ochronę naturalnego środowiska i dziedzictwa Kuby. Między innymi zapis koncepcji zrównoważonego rozwoju do Konstytucji Republiki oraz *Krajowy System Stref Chronionych*. Autorka opisuje region Sierra del Rosario jako idealne rozwiązanie łączące ochronę biosfery, tradycyjnego stylu życia lokalnej społeczności oraz rozwój infrastruktury turystycznej, upatruje szansę na zachowanie walorów środowiskowych republiki w działaniach rządu na rzecz wspierania i promocji podobnych form ekoturystyki oraz turystyki aktywnej.

Monografię zamyka rozdział Pawła Różyckiego i Zygmunta Kruczka z Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie. Autorzy podjęli się analizy zjawiska turystyki kosmicznej, która z biegiem lat przechodzi ze sfery *science fiction* do realnych działań i planów. Przedstawiają drogę technologiczną i ideologiczną ludzkości, która doprowadziło

do pierwszego finansowanego z prywatnych pieniędzy lotu w kosmos (pierwszy kosmiczny turysta Dennis Tito odbył lot na Międzynarodową Stację Kosmiczną 28 sierpnia 2001 roku). Badacze dokonują także przeglądu form i infrastruktury turystyki astronomicznej opartej na poznawaniu obiektów związanych z kosmosem na Ziemi, czyli np. miejsc uderzeń meteorytów, centrów lotów kosmicznych i szkoleń kosmonautów, planetariów. Przyglądają się sylwetkom wszystkich dotychczasowych turystów kosmicznych, aby stwierdzić, że omawiana turystyka jest elitarna i dostępna jedynie najbogatszym mieszkańcom Ziemi. Wpisują ją w ramy turystyki kulturowej, ze względu na motywację turystów do poznawania najnowszych technologii, czyli kultury materialnej. Kwalifikują ją także jako rodzaj turystyki przygodowej z uwagi na charakter wyjątkowych przeżyć cielesnych i emocjonalnych. Przewidują, że turystyka kosmiczna ma szansę osiągnąć skalę masową już w drugiej połowie XXI wieku. Z tego względu dalsze badania nad tą materią z punktu widzenia nie tylko technologii i medycyny, ale także nauk społecznych wydają się niezbędne.

Zbiór artykułów zapewnia czytelnikowi pogląd na historię badań w zakresie antropologii turystyki w Krakowie oraz wybrane zagadnienia, które mogą być zgłębiane w jej zakresie. Różnorodność tematyczna tekstów sprawia, że lektura jest ciekawa i wciągająca. Potwierdza także sens interdyscyplinarnego podejścia do badań turystyki, w których swoje miejsce mogą ugruntować zarówno krajoznawcy, przewodnicy, antropologowie filozofowie i literaturoznawcy. Recenzowana monografia potwierdza także fakt, że kierunki badań pracowników i studentów Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego mogą się spotkać właśnie w obszarze antropologii turystyki. Co więcej, może być to spotkanie owocne w formułowanie nowych spostrzeżeń i pytań w tej dziedzinie. Na lekturze tekstu mogą skorzystać zarówno edukatorzy w różnych obszarach turystyki, jak i studenci poszukujący inspiracji do nowatorskich tematów badań.